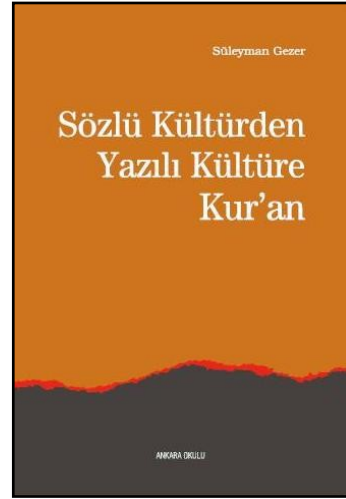

Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2008, 319 s.

Hazırlayan: Hasan Yücel BAŞDEMİR *

Türkiye’de son zamanlarda Kur’an çalışmaları arasında kullanılan yöntemlerde zenginlik göze çarpmaktadır. Bunlar arasında kesin bir tasnife başvurmak kolay olmasa da genel eğilimleri yansıtacak şekilde bir sıralama yapmak mümkündür. Bazı çalışmalar, ilahi hitabın doğasına veya bir vahiy telakkisine dayalı olarak yapılmaktadır. Bir kısım çalışmalar, başta tarih ve hadis külliyatı olmak üzere İslam kültürü göz önüne alınarak yapılmaktadır. Müslümanların zihin dünyasını tasvire çalışan daha karmaşık yöntemlere başvuran çalışmalar da vardır. En çok izlenen yöntemlerden biri de semantiktir. Semantik çalışmaların bir kısmı, Kur’an’ı hazır bir metin olarak alıp anlam alanını ortaya koymaya çalışır. Buna Kur’an dili üzerinden yapılan çalışmalar da denilebilir. Bunlar muhteva çalışmaları olarak karşımıza çıksa da genel olarak bu muhtevanın tarih dışı hatta bilinç dışı olduğu şeklinde bir anlayışa dayanır. Kur’an diline özerk ve sabit bir dil olarak bakılır.

Süleyman Gezer, bu çalışmasında farklı bir yönetime başvurmuştur. Onun çalışması Kur’an-ı Kerim’in muhtevası ile ilgili bir çalışma olmasına rağmen Kur’an dilinin bir tarihi olduğu varsayımından hareket etmiştir. Muhatapların bilincini ve anlam dünyasını aşmayan bir dil kullanıldığı ve bu dilin kültürel özellikleri birebir yansıttığı üzerinde durulmuştur. Ancak yazar bu fikirlerini sırf tarihselci yönetime indirgemeyip Kur’an’ın yaptırımını olan, inşa edici ve dö-

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi

nüştürücü bir dile sahip olduğu, indiği toplumun dilsel ve kültürel unsurlarını taşımasına rağmen onu aşan yönlendirici ve hitap ettiği insanları içine çeken bir yapısının olduğunu ifade etmiştir.

Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an çalışması üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, çalışmanın teorik yönlerini ortaya koymak amacıyla yazılı ve sözlü hitap/kültür arasındaki farklılıklar üzerinde durur. Gezer, iki hitap biçimi arasındaki ayrımı dil ve söz (söylem) ayrımından başlatır. "Dilin temel birimi gösterge, söylemin temel birimi tümcedir. Dil ve söz (söylem), birbirinden bazı farklarla ayrılmaktadır. Buna göre söylem zamansal olarak ve bir şimdi içerisinde gerçekleşir. Dil sistemi ise zamanın dışındadır ve her zaman vardır. Dilin bir öznesi yoktur, "kim konuşuyor" sorusu bu anlamda geçerli değildir. Buna karşılık söylem, bir dizi karmaşık göstergeler yardımıyla konuşmacıya geri göndermeler yapar." (Gezer, 2008: 35). Bu ayrım, çalışmada sözlü hitap ile yazılı hitap arasındaki temel farklılıklara başlangıç olarak alınmıştır.

Sözlü hitap, söylemin özellikleriyle tasvir edilmiş ve buna göre sözlü kültürün özellikleri sıralanmıştır. Yazının çok fazla kullanılmaması, bilgilerin hafızada tutulması, anlatımların ritim ve ölçü ile olması, jest, mimik ve ses tonlarının anlatının bir parçası olması, gibi özelliklerin sözlü hitapta yer aldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca muhatapların bağlamı bilmesi nedeniyle bazı sözlerin atlanması veya gizlenmesi, tekrarlara çokça yer verilmesi, mücadelecilik bir tarzın kullanılması, duygusal dışavurumların anlatının bir parçası olması gibi sözlü hitapta kullanılan özellikler ortaya koyulmuştur. Sözlü gelenekte hafızanın önemi üzerinde durulmuş ve bu gelenekte şekillenen toplumların yazılı metinlerden yoksun olmalarından dolayı bilginin korunması ve aktarılmasında hafızaya önemli bir rol biçildiğine ve hafızanın bir anlamda kayıt yeri haline geldiğine dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in üslup olarak bu iki hitap biçiminden sözlü kültürün özelliklerini daha çok taşıdığı ifade edilmiştir. "Kur'an-ı Kerim, yazılı kültür alışkanlıklarına sahip olmayan bir topluma yirmi üç yıl gibi uzun denebilecek bir süre içerisinde indirilmiştir... Kur'an, yazılı bir metin üslubundan daha çok sözlü hitap biçimlerini yansıtan bir kitaptır." (Gezer, 2008: 121). Gezer, Kur'an-Kerim'in indiği toplumun sözel özelliklerini önemli katkılarla birlikte genel olarak koruduğu yaklaşımını ortaya koymuştur. Kur'an'daki sözlü hitap özellikleri örneklerle anlatılmıştır. Bunlarla ilgili mübhemler, yeminler, tekrarlar, hafz (bazı söz(cük)lerin gizlenmesi) gibi genel bir sınıflama yapılmıştır (Gezer, 2008: 168 195, 213 vd.). Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim'in toplumun dilsel ve kültürel özelliklerini taşıdığı ve muhataplarının bilincindeki unsurlara

yer verdiği gösterilmiştir.

Sözlü kültürlerde bilgilerin büyük ölçüde ezbere dayanması ezberlenecek bilgilerin ritimli olmasına yol açmaktadır. Burada yeri gelmişken, sözlü kültür üzerine şekillenen Arap toplumunda şiir ile mûsikî -yani ritim- arasında sıkı bir ilişkinin varlığına dikkat çekmek yerinde olacaktır. İrticalen söylenen deveci ezgileri (hida), ninniler, ağıtlar, ilahiler gibi sözlü kültüre ait söylencelerde ritimli bir yapının varlığı gözlemlenmiştir. Kur'an'a bu açıdan baktığımız zaman özellikle Mekke dönemine ait kısa surelerde çok belirgin ritimli bir yapı göze çarpmaktadır. Özellikle ayet sonlarının türdeş ve kafiye harflerle bittiği görülmektedir.

Üçüncü bölümde sözlü hitabın özelliklerini taşıyan Kur'an'ın, metinleşme süreci ile oluşan Kur'an algısına dikkat çekilmiştir. "Kur'an, uzun denebilecek bir süre içerisinde çeşitli soru ve sorunlar bağlamında oluşmuş, muhataplarının hayatlarının hemen hemen her safhasını içine alan bir hitaptır. Vahyi ilk muhatapları, yazılı bir metinden daha çok hayatlarını içine alan, betimleyen, sorgulayan, onları yeni bir tutum almaya zorlayan, yaşayan canlı bir sözle karşı karşıya kalmışlardır. Ancak ne var ki ilk dönem için canlı bir söz olan Kur'an, araya zaman vb. unsurların girmesiyle diğer muhatapları açısından yazılı bir metin haline dönüşmüştür. Dolayısıyla yaşayan, soru ve sorunlara cevap veren bir hitap olmaktan çıkarak iki kapak arasında duran yazılı bir metin olarak algılanmaya başlanmıştır." (Gezer, 2008: 249). Bu oluşum ve algılamanın sonucu olarak ortaya çıkan fikirlerden biri de sözlü kültürün hâkim olduğu bir topluma gelen Kur'an'ın daha sonra yazıya geçirilmesi ve mushaflaşması sürecinde hazf ve tekrarlar gibi bazı sözel unsurlar korunurken jest ve mimikler gibi bazı unsurların kaybolduğu tespitidir.

Ayrıca mushaflaşma sürecinde yazı tekniklerinin gelişmesi, yazı ile birlikte sözlü hitabın özelliği olmamasına rağmen ifadelerin nesnel içeriğinin ön plana çıkması gibi Kur'an algısında meydana gelen değişimlere vurgu yapılmıştır.

Kitapta Kur'an'ın inzal olduğu dönem büyük ölçüde sözlü kültürün hâkim olduğu ve buna bağlı olarak sözlü edebiyat ürünlerinin revaçta olduğu bir ortam olarak tasvir edilmiş ve şu tespitlere yer verilmiştir: "Kur'an şu anda yazılı bir hitaptır. Fakat bu yazılı hitabın arkasında sözlü bir hitap ve karşılıklı konuşma ilişkisi mevcuttur. Bundan dolayı o dönemde yaşayan insanlar için bir anlam sorunundan bahsetmek mümkün değildir. Zira sözün ve vahyin tabii bağlamını oluşturuyorlardı. Sonra gelen muhataplar için, arkasında sözlü hitabın veya sözlü dil kullanımının var olduğu yazılı bir metin vardır. Bu yazılı hitabın anlaşılabilmesi için metin dışı bağlama ihtiyaç vardır. Sözün oluştuğu or-

tamın deşifre edilmesi ve metnin sözün bağlamına yerleştirilmesi gerekmektedir. Geleneğimizde esbâb-ı nüzûl gibi çalışmalar, bu endişeden doğmuştur.” (Gezer, 2008: 301). “Kur’an tasavvurunu sadece metin eksenli oluşturmak ve görmek, onun maksatlarını görmemekle eşdeğerdir. Onu bir metin olarak tasavvur etmek ve doğrudan metin üzerinden çıkarımlarda bulunmanın yanlış bir tutum olduğu belirtilmelidir. Çünkü Kur’an sadece tarihte olan birtakım olay ve olgulara atıf yapan, bu bağlamda atıfsal bir metin görünümündedir. Dolayısıyla Kur’an, oluşum ve teşekkül süreciyle bir metin olarak tasvir edilip değerlendirilmelidir. Böyle bir tasvir biçimi, Kur’an’ın bir bütün olarak görülmesini ve anlaşılmasını sağlayacaktır.” (Gezer, 2008: 303).

Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur’an adlı çalışma, bir Kur’an tarihi çalışması olarak içerik ve yöntem açısından alana katkı yapmıştır. Ayrıca çalışma, konuyu “tarihsellik” tartışmasının kavramsal içeriği ile tahdit etmeden yeni bir dil ve üslup geliştirmesi açısından da özgün bir yere sahiptir.